

Soukka Veera

Kasvattaja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen mahdollistajana: kirjallisuuskatsaus sukupuoli-sensitiivisestä kasvatuksesta

Kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
Toukokuu 2023

Tässä tutkielmassa tarkastellaan sukupuolisensitiivistä kasvatusta varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuuden kautta. Tutkimusmenetelmänä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, mutta työskentelymenetelmässä hyödynnetään myös hieman vertailevaa sekä systemaattista työskentelyotetta. Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa katsaus siitä, miten varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa määritellään ja kuvaillaan sukupuolisensitiivistä kasvatusta.

Tutkimusaineistoon kuuluu 25 tekstiä, jotka käsittelevät sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Tutkimuksen aineisto sijoittuu 2000-luvulle ja sen analysoinnissa hyödynnetään sisällönanalyysiä. Aineistossa on sekä vertaisarvioituja artikkeleita että tutkimuskirjallisuutta. Tutkimuskysymyksestä muotoutui seuraavanlainen: Mitä on sukupuolisensitiivinen kasvatusta varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa?

Tutkimuksen aineistossa sukupuolisensitiivinen kasvatusta saa monenlaisia määritelmiä. Aineiston tekstien välillä on paljon yhtäläisyyksiä, mutta sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle ei kuitenkaan löydy yhtä selkeää, yhtenäistä määritelmää. Tulokset osoittavat sukupuolisensitiivisen kasvatuksen olevan laaja sekä moniulotteinen kokonaisuus. Yksi merkittävä yhdistävä tekijä aineistosta kuitenkin löytyy: sukupuolisensitiivinen kasvatusta muodostuu kasvattajan kautta ja sen voidaan kuvailla olevan jopa riippuvainen kasvattajasta.

Tutkimusaineistossa korostuu seitsemän sukupuolisensitiivisen kasvatusta aihealuetta, joiden kautta sukupuolisensitiivistä kasvatusta määritellään. Sukpuolisensitiivinen kasvatusta muotoutuu tavaksi ymmärtää sukupuoli (luku 4.1), sukupuoleen liittyvien normien ja oletusten tunnistamiseksi (luku 4.2), lapsen yksilölliseksi kohtaamiseksi (luku 4.3) sekä kasvattajan kautta toteutuvaksi kokonaisuudeksi (luku 4.4). Tutkimusaineistossa määrittävät myös sukupuolisensitiivisen kasvatusta tavoitteet (luku 4.5), potentiaalisuus ja hyödyt (luku 4.6) sekä ulottuvuudet (luku 4.7). Tutkimustulokset osoittavat, että sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle löytyy varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa monenlaisia määritelmiä, joissa painottuvat vaihtelevasti edellä mainitut aihealueet.

Avainsanat: sukupuolisensitiivisyys, sukupuoli, sukupuolten tasa-arvo, varhaiskasvatusta

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen viitekehys	6
1.	Sukupuoli.....	6
2.	Sukupuoliroolit ja -stereotypiat.....	8
3.	Sukupuoli-identiteetti	9
4.	Sukupuolisensitiivisyys	10
5.	Kasvatus.....	12
3	Tutkimuksen toteutus	14
3.1	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys.....	14
3.2	Tutkimusmenetelmät	14
3.3	Tutkimusaineiston keruu.....	15
4	Tulokset	19
4.1	Sukupuoli sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa	19
4.2	Sukupuolisensitiivisyys sukupuoleen liittyvien normien ja oletusten tunnistamisena.....	21
4.3	Sukupuolisensitiivinen kasvatus lapsen kohtaamisena yksilönä.....	22
4.4	Kasvattaja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen mahdollistajana.....	22
4.5	Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tavoite	24
4.6	Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen potentiaalisuus ja hyödyt	24
4.7	Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ulottuvuudet.....	25
4.7.1	<i>Puhe ja toiminta</i>	25
4.7.2	<i>Toimintaympäristö</i>	27
5	Pohdinta ja johtopäätökset	29
5.1	Tutkimustulosten pohdintaa ja johtopäätökset.....	29
5.2	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	31
	Lähteet	32

1 Johdanto

Suomi on totuttu näkemään tasa-arvon mallimaana (Kantola, Koskinen Sandberg & Ylöstalo, 2020; Eskelinen & Itäkare, 2020) ja sukupuolten välinen tasa-arvo mielletään suomalaisen hyvinvointivaltion ominaispiirteeksi (Kantola & kollegat, 2020). Suomessa tasa-arvosta säädetään laissa, ja näistä laeista keskeisimmät ovat tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki (Kantola & kollegat, 2020). Myös varhaiskasvatuslaissa on asetettu varhaiskasvatuksen tavoitteeksi yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistäminen (Varhaiskasvatuslaki 2018/540, § 3; Eskelinen & Itäkare, 2020). Mutta vaikka lait velvoittavat tasa-arvoon, se ei vielä takaa sitä, että tasa-arvo toteutuisi automaattisesti.

Vaikka Suomessa tasa-arvo saatetaan mieltää jo saavutetuksi asiaksi (Sundgren, 2014) ja siitä määrätään laissa, todellisuudessa Suomessakin on kuitenkin vielä parantamisen varaa. Kehitettävää löytyy esimerkiksi työmarkkinoilta; työmarkkinoiden jakautuminen sukupuolittuneesti, miesten ja naisten suuret palkkaerot sekä alle kouluikäisten lasten äitien alhainen työllisyys kaikki kielivät siitä, että tasa-arvon saralla on vielä työstettävää (Sundgren, 2014). Myös varhaiskasvatuksen piirissä on tutkitusti todettu olevan useita epätasa-arvoisia käytänteitä esimerkiksi lasten kohtaamisessa sekä toimintaympäristössä (Alasaari & Katainen, 2016). Täten myös varhaiskasvatuksen saralla on parantamisen varaa.

Eskelinen ja Itäkare (2020) toteavat, että tasa-arvon saavuttamiseksi tasa-arvotyön tulee olla tietoista ja sen tulee alkaa jo varhaiskasvatuksessa. Se vaatii varhaiskasvatuksessa pysyviä rakenteita, tavoitteellisuutta ja suunnitelmallisuutta (Eskelinen & Itäkare, 2020). Tasa-arvoa voidaan edistää muun muassa sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella (Eskelinen & Itäkare, 2020; Opetushallitus, 2022; Lindström, Kukkonen, Rahikainen & Rainto, 2022). Tästä syystä koen sukupuolisensitiivisen kasvatukseen liittyvän tutkimuksen tärkeäksi sekä aiheelliseksi.

Tämä tutkielma käsittelee sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Tutkimusaihe muodostui oman mielenkiintoni pohjalta, mutta sukupuolisensitiivisyyden tärkeys on myös tunnistettu laajemminkin mittakaavassa. Sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta määrätään varhaiskasvatuksen henkilöstöä velvoittavissa asiakirjoissa kuten valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa: suunnitelman mukaan varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä ja henkilöstön tehtävänä on rohkaista lapsia tekemään valintoja ilman sukupuoleen sidottuja stereotyyppisiä rooleja ja ennako-odotuksia (Opetushallitus, 2022). Varhaiskasvatussuunnitelmassa ei kuitenkaan sen

tarkemmin kuvailla, mitä sukupuolisensitiivinen kasvatusta on tai miten sitä käytännössä toteutetaan.

Lapselle alkaa muodostumaan käsityksiä sukupuolesta sekä kehittymään oma sukupuoli-identiteetti jo päiväkodin ja esiopetuksen aikana. Kalliokoski (2018, s. 22) kuvailee, että noin 2–3 vuoden ikäinen lapsi alkaa jo tiedostaa omaa sukupuoltaan ja hänelle alkaa muodostumaan sukupuoli-identiteetti. Lapsen sukupuoli-identiteetti alkaa selkiintymään lapsen ollessa noin nelivuotias ja jo viiden vuoden ikäinen lapsi pystyy käsittämään sukupuolen pysyvyyden. Yksilön sukupuoli määrittää keskeisenä osana tämän identiteettiä, minkä takia sillä on merkitystä, millaisia odotuksia sekä merkityksiä ympäristö – kuten varhaiskasvatuksen oppimisympäristö – asettaa yksilön sukupuolelle. (Kalliokoski, 2018, s. 22.) Jotta varhaiskasvatusta toteutuu lapsen edun mukaisesti, tulee varhaiskasvattajan kyetä tukemaan lasta tämän sukupuoli-identiteetin kehittämisessä sukupuolisensitiivisesti.

Lasten sukupuolten välillä olevat neurologiset erot ovat suhteellisen pieniä, mutta lapsen lähiympäristön aikuiset kohdistavat lapsiin odotuksia, oletuksia sekä tietynlaista kohtelua, minkä myötä erot muokkautuvat pysyviksi ja eroa rakentaviksi aivorakenteiksi (Paumo, 2012, s. 148). Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on oma osuutensa ja vastuunsa lapsen sukupuoli-identiteetin sekä sukupuolikäsityksen muodostumisessa, sillä kuten Paumo (2012, s. 148) toteaa, päiväkotihoidon piiriin kuuluvat lapset viettävät huomattavan osan valveillaoloajastaan päiväkodissa. Koska päiväkodissa esiintyy epätasa-arvoisia käytänteitä (Alasaari & Katainen, 2016) ja lapsia kasvatetaan tytöiksi tai pojiksi, joilta odotetaan sukupuolen mukaan erilaisia asioita (Siippainen, 2022, s. 213–214), tarvitaan varhaiskasvatuksessa sukupuolisensitiivistä kasvatusta.

2 Teoreettinen viitekehys

1. Sukupuoli

Sukupuoli-käsitteeseen liittyy monitulkintaisuutta. Arkiajattelulle on ominaista hahmottaa sukupuoli dikotomisena jakona tyttöihin ja poikiin, naisiin ja miehiin (Jauhiainen, Kovalainen & Laiho, 2012). Tämä kahteen sukupuoliluokkaan jakaminen on yleistä länsimaissa, vaikka harva ihminen todellisuudessa edustaa yksiselitteisesti joko feminiinistä naista tai maskuliinista miestä (Vilkka, 2010, s. 17). Sukupuolta koskeva tutkimus on kuitenkin haastanut tämän kah-tiajaon (Jauhiainen & kollegat, 2012) ja sukupuolen voidaan ajatella olevan myös juridinen, sosiaalinen sekä psyykinen ja aistinen kokemus (Vilkka, 2010, s. 17).

Usein sukupuolesta puhuttaessa ensimmäisenä mieleen tulee biologinen sukupuoli. Lapsen bio-loginen sukupuoli määritellään syntymähetkellä ja se määrittyy geneettisistä, anatomisista ja hormonaalisista tekijöistä (Vilkka, 2010, s. 17; Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 20). Biologinen mää-rittely on ollut vallitseva määritelmä 1970-luvulle asti, jolloin alettiin puhua myös sosiaalisen sukupuolen käsitteestä (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 21). Vilkka (2010, s. 18) kuvailee, kuinka jo 1940-luvulla Simone de Beauvoir esitti ajatuksen siitä, että sukupuoleen ei synnytä vaan sukupuoliseksi tullaan. Tuolloin sukupuolta alettiin tarkastella enemmän myös sosiaalisena asiana ja alkoi muotoutua käsite *sosiaalinen sukupuoli* (Vilkka, 2010, s.18).

Myös filosofi ja feminismin teoreetikko Judith Butler puhui vuonna 1990 sukupuolesta tekemi-senä (Siippainen, 2022, s. 213). Tähän sisältyi Siippaisen (2022, s. 213) mukaan ajatus siitä, että “tietynlainen käytös ei ole seurausta sukupuolesta, vaan toisinpäin. Sukupuoli on seurausta tietynlaisesta käytöksestä, kun toistamme kulttuuriin vakiintuneita toimintatapoja”. Nykyään sukupuolen käsitteen lähtökohtana pidetään usein jakoa biologiseen (sex) ja sosiaaliseen (gen-der) sukupuoleen (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30; Pennanen, 2016). Tämä jako on vallinnut viime vuosikymmenien ajan (Pennanen, 2016).

Vilkka (2010, s. 18) kuvailee sosiaalista sukupuolta (gender) seuraavasti: “se viittaa sukupuolen kokemuksellisiin, persoonallisiin, sosiaalisiin, kulttuurisiin ja juridisiin ominaisuuksiin”. Suku-puolen kokemuksellinen ja persoonallinen puoli viittaa siihen, kuinka jokainen kokee oman sukupuolensa omalla tavallaan, minkä takia ei voi vastata tyhjentävästi siihen, mikä on “mies” ja mikä “nainen”. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna sukupuolta voi kuvailla myös koke-

mukseksi. (Vilkka, 2010, s. 18.) Sosiaalinen sukupuoli kuvastaa sitä, kuinka sukupuoli muotoutuu sosiaalisesti tekemisen kautta (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30). Se muodostuu esimerkiksi roolista, pukeutumisesta, puhetavasta, eleistä, ilmeistä ja tyylistä, jotka vaihtelevat kulttuureittain (Vilkka, 2010, s. 18–19).

Sukupuolta voi tarkastella myös kulttuurisena ilmiönä. Sukupuoli on useilla tavoilla kulttuurissa sopiva tapa toimia ja olla (Vilkka, 2010, s. 19). Syrjäläinen ja Kujala (2010, s. 30) toteavat, että kulttuurinen sukupuoli voidaankin ymmärtää opittuna käyttäytymismallina eli roolina. Kulttuuriseen sukupuoleen liittyvät mielikuvat, ennakkoluulot, odotukset, symbolit ja merkit, jotka sukupuoleen liitetään. Erilaiset sukupuoliroolit ovat kulttuurisesti muuttuvia. Syrjäläinen ja Kujala (2010, s. 30) kuvailevat, että ne “muotoutuvat yhteiskunnan asettamien odotusten ja normien tuloksena”. Ihmisen sukupuoli-identiteetti kehittyy ja muotoutuu läpi hänen elämänsä, ja kulttuurisidonnaiset odotukset ja käsitykset vaikuttavat siihen kehitykseen, kun ihminen on vuorovaikutuksessa vertaisryhmän, vanhempien ja median kanssa. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30.) Täten sukupuoli ja siihen liittyvät käsitykset voivat siis vaihdella ajasta, paikasta ja esimerkiksi juuri kulttuurista riippuen.

Vilkka (2010, s. 22) kuvailee juridisen sukupuolen muodostuvan henkilön nimestä ja henkilötunnuksesta. Nämä ovat kulttuurissamme sukupuolittuneita, joten syntymäsuopuolen mukaan määräytyvästä henkilötunnuksesta ja usein myös nimestä voi päätellä henkilön juridisen sukupuolen (Vilkka, 2010, s. 22). Kun taas puhutaan psyykkisestä sukupuolesta, tarkoitetaan tällöin Syrjäläisen ja Kujalan (2010, s. 31) mukaan subjektiivista eli henkilökohtaista tietoisuutta sukupuolesta. Aistinen sukupuoli muodostuu koetun ja henkilökohtaisesti aistitun kautta. Sukupuolen aistisuuden lähtökohtana on se ainutlaatuinen keho, joka ihmisellä on. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 31.)

Ylitapio-Mäntylä (2020) muistuttaa, että sukupuoli on jatkuvasti läsnä ihmisten kohtaamisissa ja se näkyy eri elämänalueilla. Sukupuoli on usein myös osa varhaiskasvatuksen arkea: se on läsnä varhaiskasvatuksessa erilaisissa toiminnoissa, kuten aikuisten kohtaamisissa lasten kanssa sekä aikuisten keskinäisissä vuorovaikutussuhteissa. Yleensä nämä toiminnot ovat niin arkipäiväisiä, että ne jäävät huomaamatta ja tunnistamatta. (Ylitapio-Mäntylä, 2020.) Siippainenkin (2022, s. 217) toteaa, että “sukupuoli kytkeytyy päiväkodin toiminnassa niin kaverivalintoihin, leikkeihin, leikkiryhmiin, tiloihin kuin kasvattajien ja lasten välisiin suhteisiin”. Vaikka päiväkodissa toiminnan lähtökohtana on sukupuolten tasa-arvo, päiväkodin arjessa näkyy silti esimerkiksi sukupuolittain ohjattua toimintaa (Katainen, 2016, s. 87).

Katainen (2016, s. 87–88) nostaa havainnollistavaksi esimerkiksi muun muassa leikin sukupuolittuneisuuden: lapsia saatetaan ohjata tietynlaisiin leikkeihin sukupuolioletusten mukaisesti, esimerkiksi poikia autoleikkeihin ja tyttöjä kotileikkeihin. Sukupuoli voi näkyä myös päiväkodin ympäristössä: päiväkodin vessassa saattaa olla esimerkiksi lapsille nimikoiduilla paikoilla sukupuolistereotyypisesti tytöille punainen käsipyyhe ja pojille sininen pyyhe. Aikuisten näkökulmasta tällaiset pienet asiat saattavat tuntua vähäpätöisiltä, mutta niillä on kuitenkin yllättävän iso merkitys ja vaikutus: ne kuvaavat sitä, miten jakoa kahteen eri sukupuoleen tuotetaan ja kuinka se alkaa jo pikkulasten kohdalla. Jaon myötä lapsille näyttäytyy, millainen “oikeanlainen” tyttö tai poika on. Jako kahteen eri sukupuoleen ja niihin kuuluviin omiin oletuksiinsa kapeuttaa lasten valinnanmahdollisuuksia, sillä se vaikeuttaa rajanylityksiä. (Katainen, 2016, s. 87–88.)

2. Sukupuoliroolit ja -stereotypiat

Ylitapio-Mäntylä (2012, s. 23) kuvailee sukupuolirooleja kaavamaisiksi käsityksiksi tytöistä ja pojista, naisista ja miehistä. Helppona esimerkkinä sukupuolirooleista toimii työelämän jakautuneisuus naisten hoivatöihin ja miesten tekniikan alan töihin (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 23). Jo lapset aistivat varhain heihin kohdistuvat sukupuolirooliodotukset ja hekin luokittelevat asioita “tyttöjen ja poikien asioiksi” (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30). Sukupuoliroolien paineesta voi seurata se, että lapsi alkaa halveksia vastakkaista sukupuolta ajatellen, että on noloa ja väärin toimia vastakkaisen sukupuolen mukaisesti esimerkiksi leikkimällä vastakkaisen sukupuolen leikkejä (Saloheimo, 2016, s. 150).

Sukupuolirooliodotuksista muodostuu sukupuolistereotypioita (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 30). Sukpuolistereotypiat ovat yksinkertaistuksia ja yleistyksiä naisista ja naiseudesta sekä miehistä ja mieheydestä (Teräs, 2005, s. 60), jotka toimivat eriarvoistavana tekijänä (Jääskeläinen & kollegat, 2015, s. 67; Teräs, 2005, s. 64). Sukpuolistereotypioihin liittyy erilaisia odotuksia ja oletuksia ihmisestä tämän sukupuolen perusteella kuten esimerkiksi siitä, miten hän toimii sekä millaista hänen osaamisensa on (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 23). Jääskeläinen ja kollegat (2015, s. 67) muistuttavat, että “sukupuolistereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ‘itsestäänselvyyksiä’”.

Vilka (2010, s. 111) kuvailee jokaisen lapsen käsityksen omasta sukupuolestaan muodostuvan sen avulla, “mitä välineitä maailma siihen antaa”. Vilka (2010, s. 111) toteaa, että “omaa su-

kupuolta ja seksuaalisuutta jäsenetään aina suhteessa johonkin tyyppitykseen”. Jo lapsena opitut sukupuolistereotyyppiset ajattelumallit voivat vaikuttaa lapsen elämässä esimerkiksi harrastusten valintoihin sekä myöhemmissä elämänvaiheissa valintoihin koulutuksen sekä työelämän saralla (Ylitapio-Mäntylä, 2012, s. 23). Stereotyyppit ohjaavat sekä rajoittavat yksilön käsityksiä siitä, mihin hän kokee pystyvänsä (Teräs, 2005, s. 64). Ne myös supistavat ihmisen kiinnostuksen kohteita, potentiaaleja sekä kykyjä (Teräs, 2005, s. 64).

Sukupuolistereotyyppit eivät vaikuta pelkästään nykyhetkeen ja tulevaan, vaan kuten Vilkka (2010, s. 113) toteaa, “ne vaikuttavat myös siihen, millaisia valintoja teemme menneestä, miten arvioimme sitä ja miten muistamme sukupuoleen ja seksuaalisuuteen kytkeytyvät aiemmat sosiaaliset tilanteet”. Täten sukupuolistereotyyppit vaikuttavat myös siihen, miten rakennamme henkilöhistoriamme (Vilkka, 2010, s. 113). Sukupuoliin liitettyjä tulkintoja ei tule väheksyä, sillä ne toimivat Siippaisen (2022, s. 213) sanoin ikään kuin kehyksenä lapsen jokapäiväisen elämän kokonaisuudelle. Esiopetuksen opettajilla on kuitenkin ainutlaatuinen mahdollisuus rikkoa perinteisten sukupuoliroolien jatkumoa sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella, koska heillä on tilaisuus puuttua lasten käsityksiin sukupuolirooleista heti koulutuspolun alussa (Warin & Adriany, 2015).

3. Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti on henkilön kokemus omasta sukupuolestaan (Katainen, 2015, s. 15; Jääskeläinen & kollegat, 2015, s. 66; Saloheimo, 2016, s. 157) eli “sisäinen tunne siitä, onko hän tyttö, nainen, poika, mies tai jotain muuta” (Huuska & Karvinen, 2012, s. 35). Sukupuoli-identiteetti muodostuu suhteessa ympäröivään maailmaan ja se on Vilkan (2010, s. 167) mukaan “omaan sukupuoleen liittyvä itse määritelty minäkuva”. Sukupuoli-identiteetti on jokaisella yksilöllinen (Katainen, 2015, s. 15; Jääskeläinen & kollegat, 2015, s. 66). Kaikilla on oma kokemuksensa siitä, mihin sukupuoleen ymmärtää kuuluvansa sekä miten hän sitä itse ilmentää tai on ilmentämättä (Katainen, 2015, s. 15).

Kalliokoski (2018, s. 22) kuvailee, että noin 2–3 vuoden ikäinen lapsi alkaa jo tiedostaa omaa sukupuoltaan ja hänelle alkaa muodostumaan sukupuoli-identiteetti, Huuska ja Karvinen (2012, s. 35) mainitsevat tämän tapahtuvan yleensä 2–4 vuoden iässä. Lapsen sukupuoli-identiteetti alkaa selkiintymään lapsen ollessa noin nelivuotias ja jo viiden vuoden ikäinen lapsi pystyy käsittämään sukupuolen pysyvyyden (Kalliokoski, 2018, s. 22).

Lasten sukupuoleensa kasvamisen ja kehittymisen kerrotaan tapahtuvan useita erilaisia kehityspolkuja pitkin (Huuska & Karvinen, 2012, s. 35). Ketään ei voi pakottamalla kasvattaa johonkin tiettyyn sukupuoleen, jota tämä yksilö ei itse koe olevansa (Katainen, 2015, s. 15). Kaikki lapset kuitenkin kaipaavat tukea eheään identiteetin vahvistamiseksi ja sukupuoli-identiteetti kuuluu osaksi lapsen identiteettiä (Kalliokoski, 2018, s. 22). Kasvattajilla on vaikutusta siihen, millaiset mahdollisuudet lapsilla on ymmärtää sekä luoda omaa sukupuoli-identiteettiään (Lindström & kollegat, 2022) ja he voivat tukea lapsen sukupuoli-identiteetin vahvistumista antamalla lapselle kokemuksia oman sukupuolensa arvokkuudesta (Kalliokoski, 2018, s. 22–23).

4. Sukupuolisensitiivisyys

Sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen kuuluu ajatus sukupuolesta (gender) sosiokulttuurisena konstruktiona, jota tuotetaan vuorovaikutussuhteissa (Eskelinen & Itäkare, 2020). Eskelinen ja Itäkare (2020) kuvailevat, että “sukupuolta siis rakennetaan, toistetaan ja vahvistetaan erilaisilla puhetavoilla ja käytännöillä”. Varhaiskasvatuksen näkökulmasta sukupuolisensitiivinen kasvatusta tarkoittaa sitä, että lapsi pyritään kohtaamaan yksilönä sen sijaan, että lapsi kohdattaisiin oletetun sukupuolensa edustajana (Alasaari & Katainen, 2016; Eskelinen & Itäkare, 2020). Sukupuolisensitiivinen kasvatusta tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei lapseen kohdisteta sukupuolittypillisiä odotuksia (Eskelinen & Itäkare, 2020).

Sukupuolisensitiivisyys sekoitetaan ajoittain sukupuolen kieltämiseen tai neutraaliuteen, mutta tämä on väärinymmärrystä (Eskelinen & Itäkare, 2020; Katainen, 2016, s. 89). Sukupuolineutraaliin kasvatukseen sisältyy näkemys siitä, että mikäli sukupuoli häivytetään puheesta ja toiminnasta, sukupuoli ei toimi enää epätasa-arvoa tuottavana kategorisoinnin välineenä (Eskelinen & Itäkare, 2020). Sukupuolesta vaikeneminen ei kuitenkaan poista sukupuolen epätasa-arvoa, vaan Eskelisen ja Itäkaren (2020) mukaan se “tekee diskurssit haavoittuviksi peiteltyille seksismille ja patriarkalisille vinoumille”. Myös Ylitapio-Mäntylä (2012, s. 25) kuvailee sukupuolesta vaikenemisen jättävän kasvatuksen sukupuolittuneet käytännöt sukupuolineutraaliuden varjoon. Vain keskustelun ja puheeksi ottamisen kautta onnistuu tasa-arvoa estävien diskurssien purkaminen (Eskelinen & Itäkare, 2020). Sukupuolen kieltämisen tai neutraaliuden sijaan sukupuolisensitiivisyydellä tavoitellaankin tilannetta, jossa sukupuolella ei ole vaikutusta siihen, miten aikuinen lapset kohtaa (Katainen, 2016, s. 89).

Lindström ja kollegat (2022) tiivistävät sukupuolisensitiivisyyden seuraavasti: “sukupuolisensitiivisyydellä tarkoitetaan kykyä tunnistaa yhteiskunnallisella ja yksilötasolla sukupuoliin liitettyjä normeja ja oletuksia”. Sukupuolisensitiivinen kasvatus vaatiikin tietoa sukupuoliin liittyvistä odotuksista, sillä kasvatuksen sukupuolistavia käytäntöjä on hankala huomata omassa tai muiden toiminnassa, mikäli niistä ei ole tietoinen (Ylitapio-Mäntylä, 2020). Sukupuolisensitiivisyys ja sen toteuttaminen keskittyy kasvattajaan (Katainen, 2016, s. 89; Eskelinen & Itäkare, 2020) sekä hänen omiin asenteisiinsa ja ennakkoluuloihinsa (Katainen, 2016, s. 89). Sukupuolisensitiivinen kasvattaja tunnustaa ja tiedostaa oman toimintansa sukupuolistavat käytännöt sekä pohtii sukupuoleen liittyviä luokitteluja ja järjestyksiä (Ylitapio-Mäntylä, 2020).

Sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen ei kuitenkaan riitä pelkästään sukupuolistavien käytäntöjen tunnistaminen sekä tunnustaminen, vaan kasvattajan tulee myös muuttaa omia asenteitaan (Ylitapio-Mäntylä, 2020; Katainen, 2016, s. 89). Eskelinen ja Itäkare (2020) toteavat, että omien asenteiden tunnistaminenkaan ei ole aina helppoa ja vaikka kasvattajalla on halua toimia sukupuolisensitiivisesti, piiloiset käsitykset voivat johtaa sukupuolistereotyyppisten toimintamallien uusintamiseen. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen haastavuutta lisää se, että kuten Eskelinen ja Itäkare (2020) huomauttavat, sukupuolisensitiivistä kasvatusta ei voi pelkistää tai tiivistää yleispäteviksi tekniikoiksi, joita noudattamalla saavuttaa aseman sukupuolisensitiivisenä kasvattajana, koska “kyse on opettajien ja kasvatusyhteisöjen laaja-alaisesta pedagogisesta osaamisesta ja didaktisista valinnoista edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa”.

Sukupuolisensitiivisen kasvattamisen tavoitteena ja tarkoituksena on purkaa sukupuoliin sidottuja odotuksia sekä käyttäytymismalleja (Lindström & kollegat, 2022) ja sen avulla edistetään tasa-arvoa (Eskelinen & Itäkare, 2020; Opetushallitus, 2022; Lindström & kollegat, 2022). Sukupuolisensitiivistä kasvatusta voidaan kutsua sukupuolten tasa-arvoa lisääväksi työkaluksi varhaiskasvatuksessa ja kouluissa. Lasten näkökulmasta sukupuolisensitiivisyys antaa heille enemmän valinnanmahdollisuuksia sekä lisää ennakkoluulottomuutta ja toisten hyväksymistä. Täten sukupuolisensitiivinen kasvatus myös vähentää sukupuoliin ja sukupuolinormeihin liittyvää kiusaamista. (Katainen, 2016, s. 89.)

Eskelinen ja Itäkare (2020) kertovat, kuinka sen lisäksi että sukupuolisensitiivisen varhaiskasvatuksen ytimessä on kasvattajan ja lapsen kohtaaminen, myös tapahtumaympäristöllä eli erilaisilla sosiokulttuurisilla konteksteilla on oma merkityksensä. Yksi olennainen esimerkki sosiokulttuurisesta kontekstista on varhaiskasvatuksen ohjausjärjestelmä: tasa-arvon toteutumisen kannalta on välttämätöntä, että sitä tuetaan rakenteellisesti koulutuksen ja suunnittelun

avulla. Esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelmat ovat osa varhaiskasvatuksen ohjausjärjestelmää. Varhaiskasvatuksen piirissä erityisesti paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman merkitys korostuu, sillä ne pääsevät konkreettisemmalle tasolle kuin valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma. (Eskelinen & Itäkare, 2020.)

5. Kasvatus

Termille 'kasvatus' ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää. Siljander (2014) toteaa, että vaikka kasvatuksen määrittely onkin haastavaa, arkikielessä on kuitenkin suurin piirtein selvää, mitä kasvatuksella tarkoitetaan. Kasvatukselle löytyy useita laajoja määritelmiä ja niiden välillä saattaa olla eriävyyksiä ja jopa ristiriitaisuuksia. Siljander (2014) esittelee modernin kasvatuksen käsitteeseen kuuluvan neljä muodollista piirrettä: intentionaalisuus, interaktiivisuus, interaktion epäsymmetrisyys sekä pakon ja vapauden ristiriita. Siljander (2014) kuvailee intentionaalisuuden olevan kasvatuksen tavoitteellisuutta, tarkoituksellisuutta sekä toiminnan tietoisuutta: ”kasvatustoiminnassa pyritään tietoisesti vaikuttamaan kasvatettavan kasvu- ja sivistysprosessiin”. Intentionaaliseen kasvatukseen sisältyy siis ajatus siitä, että kasvatus on aktiivista ja tietoista toimintaa sen sijaan, että se olisi luonnonprosessien tapainen itsestään toteutuva tapahtuma. (Siljander, 2014.)

Interaktiivisuudella viitataan Siljanderin (2014) mukaan kasvatuksen vuorovaikutteisuuteen. Siljander (2014) toteaa, että ”kasvatus edellyttää vähintään kahden ihmisen välistä vuorovaikutussuhdetta”. Tässä kasvatuksen interaktiossa vallitsee kuitenkin vastavuoroisuudesta huolimatta epäsymmetria: kasvattaja on täysi-ikäinen, jolla on yhteiskunnassa tarvittavia sosiaalisia valmiuksia, kun taas kasvatettavalta puuttuvat mainitut valmiudet eikä hän ole vielä Siljanderin (2014) sanoin ”saavuttanut täysi-ikäisyyteen liitettävää toiminnallista kompetenssia”. Täten kasvattajalla on erityinen vastuu kasvatettavan kehittymisestä. Kasvatukseen kuuluva pakon ja vapauden ristiriita muodostuu, kun kasvatuksen toimenpiteillä pyritään siihen, että kasvatettava tulee lopulta itsenäisesti toimiva ja itsemääräytyvä subjekti. Kasvatettavan vapaus on siis kasvatuksen perimmäisenä tavoitteena, mutta sen saavuttamiseksi joudutaan rajoittamaan ja ohjailemaan kasvatettavaa. (Siljander, 2014.)

Tämä kirjallisuuskatsaus käsittelee varhaiskasvatusta. Varhaiskasvatustilaisissa varhaiskasvatuksen määrittelyllään olevan ”lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka” (Varhaiskasva-

tuslaki 540/2018 2 §). Viimeisimmässä varhaiskasvatussuunnitelmassa varhaiskasvatus kuvaillaan osana suomalaista koulutusjärjestelmää ja tunnistetaan sen merkitys lapsen kasvun ja oppimisen polulla (Opetushallitus, 2022). Varhaiskasvatuksella on pitkälle ulottuvaa vaikutusta lapsen ja nuoren elämässä (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen, 2017), sillä varhaiskasvatuksessa esimerkiksi lapselle muodostuu vankka pohja oppimiselle ja lapsi hyötyy varhaiskasvatuksesta myöhemmässä koulutuksessaan (Koivula & kollegat, 2017).

Varhaiskasvatuksen tavoitteeksi kuvaillaan valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2022) lapsen oppimisen edellytyksien tukeminen, elinikäisen oppimisen edistäminen sekä koulutuksellisen tasa-arvon toteuttaminen inklusiivisten periaatteiden mukaisesti. Kankkunen & Takala (2016, s. 186) kuvailevat varhaiskasvatuksen tavoitteeksi “edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia, kunnioittaen yksilöllisyyttä ja korostaen terveen itsetunnon vahvistamista”. He lisäävät myös, että varhaiskasvatuksessa tavoitellaan sitä, että lapsi oppii pitämään itsestään huolen sekä tekemään omia päätöksiä ja valintoja. Varhaiskasvatuksessa on myös tarkoituksena ohjata lapsia noudattamaan yhteisesti hyväksytyjä sääntöjä, toimimaan vastuullisesti sekä arvostamaan muita ihmisiä. (Kankkunen & Takala, 2016, s. 186.)

Varhaiskasvatussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2022) nostetaan esiin, kuinka varhaiskasvatuksen tulee omalta osaltaan vastata lasten hyvinvoinnista sekä tukea ja täydentää kotien kasvatustehtävää. Varhaiskasvatusta tehdään yhteistyössä lapsen ja lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa (Kankkunen & Takala, 2016, s. 186–187). Varhaiskasvatuksen periaatteita listataan varhaiskasvatussuunnitelmassa seuraavasti: “kaikkia lapsia koskevat yhtäläiset oikeudet, tasa-arvoisuus, yhdenvertaisuus, syrjimättömyys, moninaisuuden arvostaminen sekä sosiaalinen osallisuus ja yhteisöllisyys” (Opetushallitus, 2022). On tärkeää, että varhaiskasvatus on laadukasta ja sitä tulisi kehittää jatkuvasti (Koivula & kollegat, 2017).

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Tämän työn tavoitteena on tarkastella sekä kuvailla, mitä sukupuolisensitiivinen kasvatus on varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuuden mukaan; tutkin miten varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa määritellään sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Tutkimuksen tavoitteena on eritellä ja koota varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudesta sukupuolisensitiivisen kasvatuksen keskeisiä piirteitä. Tutkimuksessa nostan esiin myös aineiston materiaalien yhtäläisyyksiä ja eroja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen määrittelyssä. Tutkimuskysymys muodostui verrattain väljäksi, sillä tutkimuksen tarkoituksena on luoda laaja-alaista yleiskatsausta kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tavoin ilman ankaria ja tarkkoja sääntöjä. Tutkimuskysymyksestä muodostui seuraavanlainen:

- Mitä on sukupuolisensitiivinen kasvatus varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa?

3.2 Tutkimusmenetelmät

Toteutan tutkimuksen hyödyntämällä laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen metodeja. Yksinkertaistetusti kvalitatiivisessa tutkimuksessa käsitellään merkityksiä ja kvantitatiivisessa tutkimuksessa käsitellään numeroita, mutta niitä ei tulisi kuitenkaan asettaa toistensa vastakohdiksi (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, s. 136–137). Laadullinen tutkimusmenetelmä sopii tutkimukselleni, sillä kuvailen ja pyrin määrittelemään sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Hirsjärvi ja kollegat (2009, s. 162–165) kuvailevat, että laadulliseen tutkimukseen kuuluu moninainen joukko tutkimuksia, ja he vertaavatkin laadullista tutkimusta väripalettiin, josta jokainen tutkija sekoittaa värit omalla tavallaan tutkimusta tehdessään. Hirsjärvi ja kollegat (2009, s. 164) kuvailevat yhdeksi laadullisen tutkimuksen tyypilliseksi piirteeksi sen, että laadullinen tutkimus on ”luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa” ja mainitsevat siihen kuuluvan pyrkimys tutkimuskohteen ymmärtämiseen.

Tämän tutkimuksen toteutusmenetelmäksi valikoitui kirjallisuuskatsaus, sillä toteutan tutkimuksen tarkastelemalla varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuutta. Salminen (2011) kuvailee kirjallisuuskatsausta metodiksi ja tutkimustekniikaksi, jossa tutkitaan jo tehtyä tutkimusta, ja jonka avulla tehdään ikään kuin tutkimusta tutkimuksesta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kirjallisuuskatsauksessa kootaan tutkimuksien tuloksia ja niiden perusteella tuotetaan uusia

tutkimustuloksia. Kirjallisuuskatsauksen tulee muidenkin metodien tavoin täyttää muun muassa seuraavat tieteen metodille asetettavat yleiset vaatimukset: julkisuus, kriittisyys, itsekorjaavuus ja objektiivisuus. Itsekorjaavuus merkitsee sitä, että tutkimuksen viat ja epätäydellisyydet on mahdollista korjata uusilla tutkimuksilla. (Salminen, 2011.)

Kirjallisuuskatsauksen tyyppiä on Salmisen (2011) mukaan useampia ja yksi yleisimmin käytetty kirjallisuuskatsauksen perustyyppi on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, josta käytetään myös nimitystä traditionaalinen kirjallisuuskatsaus. Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta voi kuvailla yleiskatsaukseksi, johon ei kuulu ankaria tai tarkkoja sääntöjä. Myöskään aineiston valintaa ei ole rajaamassa metodisia sääntöjä. Kahteen muuhun kirjallisuuskatsauksen tyyppiin – systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen sekä meta-analyysiin – verrattuna kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tutkimuskysymykset ovat väljempää. Kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella voi kuitenkin onnistua kuvaamaan laaja-alaisesti tutkittavaa ilmiötä. Tutkimuksen työmenetelmä mukailee kuvailevan eli narratiivisen kirjallisuuskatsauksen tyyliä. Tavoitteenani on muodostaa kattava katsaus sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta ja kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla pystyn antamaan laajan kuvan käsiteltävästä aiheesta. (Salminen, 2011.)

Työmenetelmässäni on kuitenkin havaittavissa myös hiukan vertailevaa ja jopa systemaattista työskentelyotetta. Olen numeroinut aineiston lähteet sekä lähtenyt käymään niitä läpi yksi kerrallaan tarkastellen sitä, miten niissä määritellään ja kuvaillaan sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Päätin numeroida ja taulukoida aineiston lähteet helpottaakseni niiden vertailua ja ryhmittelyä sekä niihin viittaamista. Näistä kasaan kerätyistä tiedoista olen muodostanut seitsemän aihealuetta, jotka toistuivat eniten tutkimuksen lähteissä. Täten olen vertaillut, miten kussakin aineiston lähteissä muodostetaan käsitystä sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta sekä pohtinut näitä lähteiden välisiä samanlaisuuksia ja eroja. Myös tutkimusaineiston keräämiseen muodostui tietynlaiset raamit, joiden avulla valitsin lähteitä tutkimukseeni.

3.3 Tutkimusaineiston keruu

Vaikka tutkimusaineiston keräämisessä ei ollut – kuvailevalle kirjallisuuskatsaukselle ominaisesti (Salminen, 2011) – käytössä mitään erityisen tarkkaa ja säännönmukaista seulaa, tutkimusaineisto kuitenkin rajautui tiedonhaussa tarkoitusteni mukaiseksi. Valitsin tietokannat sekä hakusanat sen mukaan, että saan kerättyä kasaan tutkimuksen tavoitteiden mukaista tutkimuskirjallisuutta. Myös hakuehtoja asettamalla sain rajattua hakuni vastaamaan tutkimukselleni

asettamia kriteerejä. Tutkimusaineiston keruussa tavoitteenani oli löytää monipuolisesti ja laajasti sekä kotimaista että kansainvälistä yleisesti luotettavaksi luokiteltua lähdemateriaalia.

Tutkimusaineistoni julkaisuvuodeksi rajautui lopulta 2000-luku. Artikkeleita hakiessani rajasin hakutulokset koskemaan vain vertaisarvioituja artikkeleita. Myös kirjallisuutta valikoidessani pyrin löytämään ja hyödyntämään alan asiantuntijoiden materiaaleja. Hyödynsin tiedonhaussa muun muassa seuraavia hakusanoja: *sukupuoli, sensitiivisyys, sukupuolisensitiivisyys, varhaiskasvatus, gender, sensitivity, gender sensitivity, early childhood education* sekä *kindergarten*. Yhdistelin hakusanoja hyödyntämällä AND ja OR-komentoja. Pyysin myös tiedonhakuun tukea Oulun yliopiston kirjaston henkilökunnalta.

Löysin tutkimusaineiston suurimmaksi osaksi Oula-Finnan kautta ja suurin osa tutkimusaineistostani koostuukin Oulun yliopiston kirjastosta lainatuista fyysisistä kirjoista. Hain suomenkielistä tutkimusaineistoa käyttämällä myös Journal.fi -sivustoa sekä Google Scholaria. Kansainvälistä tutkimusaineistoa pyrin löytämään Ebscosta, ProQuestista, Google Scholarista, Scopuksesta sekä ResearchGatesta. Tutkimusaineistoon kuuluu sekä kotimaisia että kansainvälisiä artikkeleita ja kirjallisuutta. Vaikka sukupuolisensitiivisyyteen liittyvää kansainvälistä materiaalia löytyi kiitettävästi, harvemmassa keskityttiin tarkemmin määrittelemään, mitä sukupuolisensitiivisyys kasvatuksessa tarkoittaa. Tästä syystä tutkimuksen aineiston selkeä pääpaino onkin kotimaisen kirjallisuuden puolella. Tutkimusaineistosta löytyy yhteensä 25 teosta, joista 19 on kotimaisia.

Taulukko 1. Kirjallisuuskatsaukseen valikoituneet julkaisut.

Tekijä(t) ja ilmestymisvuosi	Artikkelin/kirjallisuuden nimi	Aihe
1. Alasaari, N. & Katainen, R. 2016.	Selvitys sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa.	Sukupuolten tasa-arvo ja varhaiskasvatus.
2. Eskelinen, M. & Itäkare, S. 2020.	“Pidetään huolta ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja”: tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa.	Yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja sukupuolisensitiivisyyden rakentuminen diskursiivisesti paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa.
3. Huuska, M. & Karvinen, M. 2012.	Persoonaa on aina enemmän kuin sukupuoli.	Sukupuoli sekä sukupuolen moninaisuus ja lapset.
4. Josephidou, J. 2020.	A gendered contribution to play? Perceptions of Early Childhood Education and Care	Kasvattajien käsityksiä sukupuolen vaikutuksesta heidän

	(ECEC) practitioners in England on how their gender influences their approaches to play.	työhönsä varhaiskasvatuksen parissa.
5. Kalliokoski, H. 2018.	Sukupuolisensitiivinen kasvat- us ja leikin mahdollisuudet.	Sukupuolisensitiivinen kasvat- us ja lasten leikki varhaiskas- vatuksessa.
6. Karlson, I. & Simonsson, M. 2011.	A Question of Gender-Sensi- tive Pedagogy: Discourses in Pedagogical Guidelines.	Sukupuolisensitiivisen peda- gogiikan diskurssit ruotsalai- sissa esikouluissa.
7. Katainen, R. 2015.	Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa: Kouluttajan opas.	Opas tasa-arvoisesta kohtaa- misesta päiväkodissa. Kohde- ryhmänä erityisesti varhais- kasvatuksessa työskentelevät.
8. Katainen, R. 2016.	Tasa-arvo alkaa päiväkodista.	Varhaiskasvatus ja tasa-arvo.
9. Lehtonen, J. 2010.	"Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi" - heteronor- matiivisuus eri koulutusas- teilla.	Heteronormatiivisuus ja kou- lutus.
10. Leinonen, E. 2015.	Opetuksen ja ohjauksen tasa- arvoiset käytännöt – sukupuol- en huomioiva opas kasvatuk- sen arkeen.	Sukupuolen huomioiminen kasvatuksen, opetuksen ja oh- jauksen arjessa. Sukupuoli ja koulutus. WomenIT-projekti.
11. Lindström, J., Kukko- nen, S., Rahikainen, J. & Rainto, S. 2022.	Sukupuolisensitiivisyyttä mo- dernissa kasvatuksessa.	Sukupuolisensitiivisyys ja kas- vatus.
12. Paumo, M. 2012.	Totuttujen toimintamallien tie- dostaminen.	Sukupuolen huomioiminen kasvatuksessa ja kasvattajien sukupuolikäsitykset.
13. Robinson K. & Diaz, C. J. 2006.	Diversity and Difference in Early Childhood Education: Issues for theory and practice.	Monimuotoisuus varhaiskas- vatuksessa.
14. Saloheimo, A. 2016.	Äijätyttöjä ja prinsessapoikia.	Kasvatus ja sukupuoli. Suku- puolinormit.
15. Samyukta, S. 2019.	India's Policy on Early Child- hood Education: Lessons for a Gender-Transformative Early Childhood in India.	Intian varhaiskasvatus ja suku- puoli.
16. Siippainen, A. 2022.	Sukupuoli ja ikä.	Sukupuoli ja ikä varhaiskasva- tuksessa sekä tasa-arvoinen varhaiskasvatus.
17. Syrjäläinen, E. & Kujala, T. 2010.	Sukupuolitietoinen tasa-arvo- kasvatus – vaiettu aihe opetta- jankoulutuksessa ja koulun ar- jessa.	Sukupuolitietoinen tasa-arvo- kasvatus opettajankoulutuk- sessa sekä kasvatuksessa ja opetuksessa.

18. Vilka, H. 2010.	Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen.	Sukupuolen ja seksuaalisuuden tarkastelu useasta eri näkökulmasta.
19. Warin, J. & Adriany, V. 2015.	Gender flexible pedagogy in early childhood education.	Sukupuolisensitiivinen pedagogiikka ja varhaiskasvatus. Kasvattajien sukupuolikäsitykset sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa.
20. Warin, J. & Price, D. 2020.	Transgender awareness in early years education (EYE): 'we haven't got any of those here'.	Varhaiskasvatus ja transsukupuolisuus.
21. Ylitapio-Mäntylä, O. 2012.	Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa.	Sukupuoli ja varhaiskasvatus.
22. Ylitapio-Mäntylä, O. 2012a.	Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatuspedagogiikka.	Sukupuolisensitiivinen pedagogiikka ja varhaiskasvatus.
23. Ylitapio-Mäntylä, 2012b	Tasa-arvo ja sukupuoli varhaiskasvatuksen opetus- ja toimintasuunnitelmissa.	Varhaiskasvatuksen opetus- ja toimintasuunnitelmien tarkastelu sukupuolen ja tasa-arvon näkökulmista.
24. Ylitapio-Mäntylä, O. 2012c.	Suunnittelu tasa-arvoisen varhaiskasvatuksen pohjana.	Sukupuoli ja varhaiskasvatus. Sukupuolisensitiiviset suunnitelmat tasa-arvoisen kasvatuksen pohjana.
25. Ylitapio-Mäntylä, O. 2020.	Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus.	Sukupuoli ja sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa.

4 Tulokset

Tutkimuksen aineistossa sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle annetaan monenlaisia määritelmiä. Sukupuolisensitiivisyyttä kuvaillaan tutkimuskirjallisuudessa muun muassa taidoksi, kyvyksi, herkkyydeksi, tavaksi kohdata lapset sekä toiminnan kriittiseksi tarkasteluksi. Tutkimusaineistosta saa muodostettua laajan katsauksen sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta. Aineistojen välillä on paljon yhtäläisyyksiä ja samankaltaisuutta. Kategorioin aineistojen määritelmiä sen mukaan, mitä eri sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ominaisuuksia tai piirteitä kussakin lähteessä nostetaan esille tai korostetaan.

Tutkimustulokseni jakautuvat seitsemän alaotsikon alle. Käsittelen aluksi sukupuoleen ja sen ymmärtämiseen liittyviä ulottuvuuksia (luku 4.1). Seuraavaksi tuon esille sukupuoleen liittyvien normien ja oletusten tunnistamista (luku 4.2). Käsittelen sukupuolisensitiivisyyttä myös lapsen kohtaamisena yksilönä (luku 4.3). Neljäntenä alaotsikkona on *kasvattaja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen mahdollistajana* (luku 4.4). Erittelen myös sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tavoitetta (luku 4.5) sekä potentiaalisuutta ja hyötyä (luku 4.6). Lopuksi jaan sukupuolisensitiivisyyttä kahteen eri ulottuvuuteen (luku 4.7).

4.1 Sukupuoli sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa

Sukupuolisensitiivistä kasvatusta määriteltäessä esiin nousee usein sukupuolen määritelmä sekä erilaiset tavat ymmärtää ja nähdä sukupuoli. Useammassa aineiston lähteessä sukupuolen kahtiajakoa tyttöihin ja poikiin kyseenalaistetaan sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta puhuttaessa. Kuudessa tutkimusaineistossa [1, 3, 5, 7, 8, 11] nousee esiin sukupuolen kokemiseen ja ilmaisuun sisältyvän muitakin vaihtoehtoja kuin pelkästään kaksi sukupuolta, jotka ovat vastakkaisissa ääripäissä. Sukupuolta kuvaillaan yhdessä lähteessä [7] esimerkiksi sen sijaan jatkumona, jonka varrelle jokainen yksilö itse asettuu. Kyseisen lähteen mukaan tuo sijainti janalla ei ole pysyvä, vaan jokaisella on oikeus olla kokemaansa sukupuolta tai jopa jättäytyä kokonaan sukupuolimäärittelyjen ulkopuolelle [7]. Myös toisessa lähteessä [3] sukupuolen mainitaan olevan kahtiajakoa enemmän moniulotteinen ja asteittainen sekä monin tavoin ilmaistavissa.

Sukupuolen moninaisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen mainitaan useammassa lähteessä [1, 3, 5, 7, 8, 14, 25] osana sukupuolisensitiivisyyttä. Yhdessä lähteessä [14] sukupuolisensitiivisyys suoraan määritellään sukupuolen erilaisten ilmaisutapojen sallimisena. Sukupuolisensitiivisyyteen kuuluu sensitiivinen suhtautuminen sitä kohtaan, miten ihmiset oman sukupuolensa

kokevat, koska kaikkien kokemus omasta sukupuolesta ei vastaa heidän biologista sukupuoltaan [1, 3] eikä kaikilla edes ole selkeää sukupuolta [3]. Sukupuolisensitiivinen kasvatus mahdollistaa sen, että lapset voivat ilmentää sukupuoltaan haluamallaan tavalla [1, 11], myös tavoilla, jotka eivät mahdu perinteisiin sukupuolinormeihin [1]. Sukupuolisensitiiviseen näkökulmaan kuuluu ajatus siitä, etteivät perinteisesti maskuliiniseksi tai feminiiniseksi ymmärretyt piirteet ole sidoksissa sukupuoleen [4].

Aineistossa myös korostuu, kuinka sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen kuuluu olennaisesti sukupuolen ymmärtäminen biologiaa laajempänä asiana. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen kuvaillaan neljässä tutkimusaineistossa [2, 17, 21, 22] olevan kytköksissä ymmärrykseen siitä, mitä kaikkea muuta sukupuoli on ja voi olla biologian lisäksi. Kolmessa lähteessä [2, 17, 21] sukupuolen käsittäminen biologiaa laajempänä asiana nähdään sukupuolisensitiivisen kasvatuksen peruspilarina ja lähtökohtana. Aineiston mukaan sukupuoli tulee ymmärtää myös sosiaalisena ja kulttuurisena ulottuvuutena [21] sekä yhteiskunnallisena ja kulttuurisena konstruktiona, joka toimii tyttöjen ja poikien vertauskohteena heidän kasvussaan [17]. Sukupuolta kuvaillaan myös vuorovaikutussuhteissa tuotetuksi, sosiokulttuuriseksi konstruktioksi [2]. Kriittinen ymmärrys siitä, miten sukupuoli rakentuu kulttuurisesti, nähdään erittäin tärkeänä, jotta sensitiivinen ja tasa-arvoinen näkökulma tulevat huomioiduksi [13].

Myös sukupuolinäkökulma nousee esille useammassa tutkimusaineistossa. Kolmessa lähteessä [2, 10, 17] sukupuolisensitiivisyys määritellään sukupuolinäkökulman huomioon ottamisena. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL, 2022) määrittelee sukupuolinäkökulmalla tarkoitettavan “sen tarkastelua, miten asia koskee eri sukupuolia.” Sukupuoli on ihmisiä jakava tekijä muiden tekijöiden joukossa, minkä takia se tulee ottaa huomioon yhtenä näkökulmana (THL, 2022). Yhdessä lähteessä [17] todetaan, että sukupuolinäkökulma tulisi huomioida kaikessa toiminnassa, kun taas toisessa [2] kuvaillaan, kuinka “sukupuoli huomioidaan silloin, kun sillä on merkitystä ja jätetään huomiotta, kun ei ole”. Opettajan toiminnan kannalta sukupuolen huomiointi on hyvin tärkeää: sukupuoli vaikuttaa väistämättä opettajan käyttäytymiseen, joten ainostaan sukupuolen tietoisella huomioon ottamisella voidaan opettaa tasa-arvoisesti, kun pyritään välttämään sukupuoliin tiedostamatta suunnatut odotukset ja mielikuvat [10].

Huomionarvoista on, että vaikka useassa lähteessä kyseenalaistetaan sukupuolen kahtiajakoa ja korostetaan sukupuolen moninaisuutta, sukupuoliksi mainitaan aineistossa usein “tytöt ja pojat, naiset ja miehet”. Tämä voi sinänsä olla ristiriitaista tekstin sanoman kanssa, sillä mikäli sukupuolta tarkastellaan sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta, sukupuoli ei jakaudu pelkästään

“tyttöihin ja poikiin, naisiin ja miehiin”, mutta siitä huolimatta teksteissä puhutaan sukupuolesta kaksijakoisesti. Sukupuolen kahtiajakoa tuotetaan tällaisilla sanavalinnoilla seuraavissa esimerkeissä:

“Voimme olla sensitiivisiä tyttöjen ja poikien moninaisuudelle ja sille, että persoonana on aina enemmän kuin sukupuoli.” (Huuska & Karvinen, 2012, s. 34).

“Kasvattajan tulee tällöin tukea erilaisia tyttönä ja poikana olemisen tapoja.” (Saloheimo, 2016, s. 150).

“Sukupuolisensitiivisyydellä opetuksessa ja kasvatuksessa tarkoitetaan sitä, että sukupuolen mahdollisia vaikutuksia tyttöjen ja poikien sekä naisten ja miesten elämään pohditaan tietoisesti” (Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 31).

“Ajatuksena on, että ravistellaan perinteisiä ajatusmalleja tyttöjen ja poikien tavoista toimia tietyllä tapaa” (Ylitapio-Mäntylä, 2012a).

“Siksi kasvattajien on hyvä pohtia yksin ja yhdessä kollegoiden kanssa omia toimintatapojaan tyttöjen ja poikien kanssa” (Ylitapio-Mäntylä, 2012b).

“Sukupuolisensitiivisessä pedagogiikassa ei etsitä syyllisiä, ei syyllistetä naisia kasvattajana eikä ajatella stereotyyppisesti tytöistä ja pojista tai naisista ja miehistä.” (Ylitapio-Mäntylä, 2012c, s. 191)

Eskelinen ja Itäkare (2020) toteavat sukupuolisensitiivisyyden jäävän vain nipuksi kosmeettisia käytäntöjä, jos se koskee kaksijakoisesti vain tyttöjä ja poikia. Tällainen sukupuolisensitiivisyys ei Eskelisen ja Itäkaren (2020) mukaan edistä moninaisuutta tai aseta sukupuoleen liittyviä oletuksia kyseenalaistavaksi. Vilka (2010, s. 132) myös tuomitsee sukupuolikasvatuksen edelleen kaksijakoiseksi. Hän toteaa, että “sukupuolitietoisuutta jaetaan vain miehistä ja naisista, tytöistä ja pojista, vaikka keskuudessamme on sukupuolinen (ja seksuaalinen) moninaisuus”.

4.2 Sukupuolisensitiivisyys sukupuoleen liittyvien normien ja oletusten tunnistamisena

Useissa aineiston lähteissä korostetaan sukupuolinnormien ja -oletusten sekä sukupuolittuneiden käytäntöjen tunnistamista olennaisena osana sukupuolisensitiivistä kasvatusta. Sukupuolisensitiivisyyteen kuvaillaan monessa lähteessä [1, 2, 7, 8, 11, 15, 17, 21] kuuluvan taitoa tunnistaa sukupuoleen liittyviä normeja tai oletuksia tai sukupuolittuneita käytäntöjä. Sukupuolittuneet käytännöt tulisi havaita sekä omassa toiminnassa [17, 21] että muiden kasvattajien käytöksessä

[21]. Myös niitä oman toiminnan tiedostamattomiakin tekijöitä, jotka vaikuttavat suhtautumisessa eri sukupuoliin, tulisi pystyä havaitsemaan [17] ja yksilötason lisäksi myös yhteiskunnallisella tasolla tulisi tunnistaa sukupuoliin liitettyjä normeja ja oletuksia [11]. Neljässä tutkimusaineistossa [2, 4, 7, 8] mainitaan sukupuolisensitiivisyyteen kuuluvan sukupuoliin liittyvien oletusten ja asenteiden tunnistamisen lisäksi myös niiden purkaminen. Sukupuolisensitiivisyyttä kuvaillaankin keinona kohdata ja purkaa lasten sukupuolen ilmaisussa sukupuolittuneisuutta [4].

4.3 Sukupuolisensitiivinen kasvatus lapsen kohtaamisena yksilönä

Useammassa lähteessä toistuu sukupuolisensitiivisen kasvatuksen kuvailu lapsen kohtaamisena yksilönä [2, 7, 8, 11] sen sijaan, että häntä tarkasteltaisiin oletetun sukupuolensa edustajana [2]. Lapsen kohtaamisen tulisi tapahtua ilman sukupuoleen liittyviä oletuksia, eli lapsen sukupuolen ei tulisi määrittää ennalta hänen kykyjään, taitojaan, persoonaansa eikä kiinnostuksen kohteitaan [7]. Lasten kasvun tukemisen tulisi kummuta aina yksilöstä, eikä sukupuolen saa antaa vaikuttaa siihen, miten lasta tuetaan [22]. Lapsen yksilöllisen kohtaamisen merkitystä perustellaan esimerkiksi sillä, että lapsen persoona ei koostu pelkästään tämän määritetystä sukupuolestaan, vaan se muodostuu useasta tekijästä [14].

Lasten yksilöllisessä kohtaamisessa korostuu se, kuinka jokainen lapsi on oma yksilöllinen individuaali omine tarpeineen, kiinnostuksen kohteineen ja piirteineen. Yhdessä aineiston lähteessä [17] kuitenkin annetaan ymmärtää, että miesten ja naisten tarpeet sekä viestintätavat ovat erilaisia ja todetaan sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen kuuluvan näiden erilaisuuksien tunnistaminen. Tässä lähteessä myös kuvaillaan, ettei tarkoituksena ole erojen korostaminen sinänsä, vaan tavoitteena on tunnistaa eroihin liittyviä stereotyyppioita ja niiden hierarkkisuuutta, minkä myötä pyritään pääsemään eroon jyrkästä kahtiajaosta [17]. Uskon ymmärtäväni Syrjäläisen ja Kujalan (2020, s. 31–32) hyvän tarkoituksensa tämän taustalla, mutta näen heidän sanavalintansa ongelmallisena sen takia, että se luo mielikuvan siitä, että miesten ja naisten tarpeet sekä viestintätavat määräytyvät automaattisesti sukupuolen mukaan.

4.4 Kasvattaja sukupuolisensitiivisen kasvatuksen mahdollistajana

Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa korostuu kasvattajan merkitys: ilmenee, että sukupuolisensitiivistä kasvatusta voi toteuttaa vain opettajat, jotka ovat sukupuolittietoisia [19]. Aineis-

tossa nousee esiin, että sukupuolisensitiivinen näkökulma ja sen mukaisen kasvatuksen toteuttaminen keskittyy kasvattajiin [1, 2, 8]. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen keskittymistä kasvattajiin perustellaan sillä, että tutkimukset ovat osoittaneet, että juuri aikuisten toiminnan ohjaus, heidän asenteensa sukupuolia kohtaan sekä heidän järjestämänsä leikkutilat luovat epätasa-arvoisuutta lasten arjessa [1]. Eräässä lähteessä [21] kuvaillaankin, että “jokaisen lapsen hyvinvointi ja viihtyminen päiväkodissa on kiinni aikuisen toiminnasta”.

Kasvattajien merkitystä havainnollistetaan myös mainitsemalla, kuinka lasten sukupuolten välillä olevat neurologiset erot ovat suhteellisen pieniä, mutta lapsen lähiympäristön aikuiset kohdistavat lapseen odotuksia, oletuksia sekä tietynlaista kohtelua, minkä myötä erot muokkautuvat pysyviksi ja eroa rakentaviksi aivorakenteiksi [12]. Kasvattajilla todetaan olevan suuri vaikutus esimerkiksi siihen, millaisia mahdollisuuksia lapsilla on ymmärtää sekä rakentaa omaa sukupuoli-identiteettiään [11] ja siihen, millaisia maailmannäkemyksiä lapsille muodostuu [15]. Myös sukupuolisensitiivisen toiminnan toteutuminen päiväkodeissa on usein riippuvaista siitä, miten kiinnostuneita kasvattajat ovat sukupuolisensitiivistä kasvatusta kohtaan [13].

Kasvattajien tehtävä sukupuolisensitiivisen kasvatuksen toteuttajana ei ole aina helppoa. Sukupuolisensitiivinen kasvatusta vaatii kasvattajilta esimerkiksi laajaa tietopohjaa; sukupuolisensitiivinen kasvattaja tarvitsee teoreettista tietoa esimerkiksi sukupuolisosialisaatiosta sekä -järjestelmästä ja tasa-arvolainsäädännöstä [17]. Ymmärrystä tarvitaan taustalla vaikuttavista kulttuurisista oletuksista, jotka ilmenevät esimerkiksi arjen pedagogisissa käytännöissä [2], ja sukupuolisensitiivisen kasvattajan tuleekin “tiedostaa kulttuurissamme elävät stereotyyppiset ajatus- ja toimintatavat” [22]. Sukupuolisensitiivisellä kasvattajalla on myös ymmärrys siitä, kuinka maailma on monella tapaa erilainen eri sukupuolille, ja hän kykenee ottamaan sen huomioon omassa toiminnassaan [17].

Sukupuolisensitiiviseltä kasvattajalta vaaditaan tietopohjan lisäksi osaamista ja tietotaitoa. Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa korostuvat esimerkiksi kasvattajan reflektointitaidot. Aineistossa kuvaillaan, kuinka kasvattajan tulee miettiä omaa toimintaansa sekä tapansa toimia lasten kanssa eri tilanteissa [9, 14, 21, 22, 25]. Jotta kasvattaja voi omaksua sukupuolisensitiivisen kasvatusasenteen, tulee hänen tulla tietoiseksi omista – mahdollisesti stereotyyppisistä – sukupuoli-odotuksistaan [12], sillä sukupuolisensitiivinen kasvatusta keskittyy kasvattajan “omiin asenteisiin ja ennakkoluuloihin ja niiden muuttamiseen” [8]. Omasta toiminnasta sekä laajem-

min kouluyhteisön asenteista ja tottumuksista tietoiseksi tuleminen mainitaan sukupuolisensitiivisyyden lähtökohdaksi [9], sillä vasta tiedostamisen kautta voi lähteä tekemään muutoksia toimintatapoihin [9].

Omien asenteiden tunnistaminen on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty [2]. Vaikka kasvattajalta löytyisikin halua toimia sukupuolisensitiivisesti ja edistää tasa-arvoa, kasvattaja voi siitä huolimatta päätyä piiloisten käsitysten myötä uusintamaan sukupuolistereotyyppisiä toimintamalleja [2]. Jokainen yksilö on kasvanut omanlaisessa kulttuurissa ja näitä oman kulttuurin stereotyyppioita voi olla hankala huomata [14]. Sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen kuuluu myös vaikeiden tai haastavien asioiden käsittely. Esimerkiksi varhaiskasvatuksen henkilöstön kesken kasvatuksen sukupuolittuneista käytännöistä – tai laajemmin kasvatuksen arvoista – keskustelu voi olla haastavaa, sillä vaikeneminen on yleensä helpompaa kuin kasvatuskäytäntöjen pohtiminen yhdessä [21]. Sukupuolisensitiivinen kasvatusta voi edellyttää kasvattajalta myös uusien asioiden opettelua [11] eikä se ole aina helppoa.

4.5 Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tavoite

Tutkimusaineistossa määritellään sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle myös tavoitteita. Tavoitteiksi nousevat esimerkiksi sukupuoleen liittyvien taustaoletuksien näkyväksi tekeminen [7], samojen mahdollisuuksia varmistaminen lapsille heidän sukupuolestaan riippumatta [1, 7, 17], sukupuolisten käytäntöjen purkaminen [11, 14, 21] sekä laajimmillaan lasten tasa-arvoinen kohtelu [5]. Pidemmällä tähtäimellä sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tavoitteena on ohjata jokaista tekemään yksilöllisiä valintoja opinto-, koulutus- ja urapolullaan sekä lieventää työmarkkinoiden segregaatiota [11].

4.6 Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen potentiaalisuus ja hyödyt

Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella nähdään olevan monenlaisia hyötyjä: se esimerkiksi lisää lasten ja nuorten hyvinvointia, tukee varhaiskasvatuksen toimintaympäristön hyvinvointia sekä lieventää työmarkkinoiden segregaatiota. Usein sukupuolisensitiivisen kasvatuksen hyödyksi kuvailaan sen potentiaalisuus edistää tasa-arvoa [2, 6, 8]. Sukupuolisensitiivinen kasvatusta nähdään keinona lisätä sukupuolten tasa-arvoa sekä varhaiskasvatuksessa että kouluissa [8].

Aineiston mukaan sukupuolisensitiivinen kasvatus luo lapsille suvaitsevaisempaa kasvuympäristöä. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen mainitaan ehkäisevän erilaisuudesta johtuvaa kiusaamista [3, 7, 8, 11, 21] ja syrjimistä [21] sekä vähentävän ennakkoluuloja [8, 11]. Sukupuolisensitiivistä kasvatusta kuvaillaan myös keinoksi lisätä lasten joukkoon kuulumisen tunnetta [3] ja hyvinvointia [21] sekä parantaa lasten mahdollisuuksia hyväksyä erilaisuutta sekä muissa [3, 8] että itsessään [3]. Yhdessä lähteessä [21] luetellaan, että sukupuolisensitiivisen kasvatuksen avulla tasa-arvokasvatukseen panostaminen tukee myös lasten fyysistä, emotionaalista, sosiaalista ja kognitiivista kehitystä.

Lasten näkökulmasta tarkasteltuna sukupuolisensitiivinen kasvatus myös laajentaa heidän valinnanmahdollisuuksiaan [8] sekä luo heille mahdollisuuden ilmentää sukupuoltaan myös perinteisistä sukupuolinormeista poikkeavalla tavalla [1]. Sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella voidaan myös saada lasten ystävyysuhteita moninaisemmiksi [7]. Tämän lisäksi sukupuolisensitiivinen kasvatus voi vaikuttaa positiivisesti kaikkien sukupuolten viihtymiseen sekä pärjäämiseen koulussa [8].

Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen hyödyt voivat ulottua myös pidemmälle: se voi lievittää sekä koulutus- [1] että työalojen segregatiota [1, 12]. Tämän lisäksi sukupuolisensitiivisellä kasvatuksella voidaan vähentää sukupuolinormeista poikkeavien lasten kohdalla heidän kehitykselleen haitallisten ja rankkojen selviytymiskeinojen kehittymistä [5]. Myös kasvattajien näkökulmasta tarkasteltuna voi nähdä hyötyjä: reflektointi- ja ryhmänhallintataidot lisääntyvät ja tapahtuu omaa ammatillista kehittymistä [7]. Koko työyhteisö voi hyötyä sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta, kun työyhteisön sisäinen keskustelu lisääntyy [7].

4.7 Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ulottuvuudet

Aineistosta erottui sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ulottuvuuksia, joissa sukupuolisensitiivistä kasvatusta toteutetaan. Jaoin sukupuolisensitiivisen kasvatuksen kahteen eri ulottuvuuteen, jotka nousivat esiin aineistossa. Sukupuolisensitiivistä kasvatusta toteutetaan ainakin puheessa ja toiminnassa (luku 4.7.1) sekä varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä (luku 4.7.2).

4.7.1 Puhe ja toiminta

Kuten tässä tutkielmassa jo aiemmin todettiin, kasvattajien toiminnalla on merkitystä sukupuolisensitiivisen kasvatuksen toteutumisessa: muun muassa aikuisten toiminnan ohjaus voi luoda

epätasa-arvoisuutta lasten arjessa [1]. Sukupuoli on osana päiväkodin arjen toimintaa: se näkyy ja vaikuttaa esimerkiksi kaverivalinnoissa, leikeissä sekä kasvattajien ja lasten välisissä suhteissa [16]. Sukupuolisensitiivinen kasvatus vaatii kasvattajilta oman käytöksen kriittistä tarkastelua ja sen pohtimista, millaisia sukupuolimalleja he lapsille mallintavat [14].

Jotta sukupuolisensitiivinen kasvatus toteutuu, kasvattajan tulee suunnitella ja toteuttaa toimintaa, joka ei uusinna sukupuolittuneita käytäntöjä. Sukupuolittuneita käytäntöjä todetaan esiintyvän varhaiskasvatuksessa kuudessa lähteessä [1, 5, 7, 8, 21, 23] ja niiden huomioiminen sekä pohtiminen mainitaan osana sukupuolisensitiivistä kasvatusta muutamassa aineiston materiaaleissa [14, 22, 25], mutta vain harvassa aineiston lähteissä eritellään konkreettisesti, miten toimintaa voi muuttaa kohti sukupuolisensitiivisyyttä.

Yhdessä lähteessä [22] kuitenkin kuvaillaan, että lapsien kokemusmaailmaa tulisi laajentaa ohjaamalla lapsia tietoisesti sellaisten toimintojen ja asioiden pariin, joiden ei välttämättä ajatella olevan heille suunnattuja. Esimerkiksi poikia voi ohjata toimimaan opettajan apulaisena sekä huolehtimaan pienemmistä lapsista [22]. Tai sellaisia lapsia, joille empaattisuuden osoittaminen ei ole helppoa, voi ohjata leikkeihin, joissa pidetään huolta toisista [22]. Samassa lähteessä myös esitetään sukupuolittuneiden käytäntöjen tunnistamisen ja pohdiskelun avuksi kysymyksiä, joista seuraavat ovat esimerkkejä:

“Kannustaako aikuinen tyttöjä ja poikia leikkimään keskenään vai erikseen? Ohjaako aikuinen tyttöä ottamaan johtajan roolin jossain aktiviteetissa?” (Ylitapio-Mäntylä, 2012a, s. 185)

Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa tulee myös kiinnittää huomiota siihen, millaista puhetta ja kieltä varhaiskasvatuksessa tuotetaan [20], sillä sukupuoli on läsnä puheessakin [10, 16]. Päiväkodin arjessa puhetavoissa esiintyy monesti sukupuolen kahtiajakoa [7, 9]. Päiväkodissa käytetään ilmaisua “tytöt” tai “pojat”, kun esimerkiksi pyritään kontrolloimaan lasten käyttäytymistä. Kasvattaja saattaa esimerkiksi pyytää hiljaisuutta komentamalla “pojat rauhoittukaa”, vaikka kaikki riehujat eivät ole poikia eivätkä kaikki pojat ole riehumisessa mukana [1]. Lapsia saatetaan myös puhutella sukupuolen mukaan, vaikka se ei olisi aina edes tarpeellista, tai käyttämällä sukupuoleen kytkeytyviä määreitä kuten esimerkiksi “herrasmies” ja “pikkuneiti” [9].

Alasaari ja Katainen (2016) toteavat, että “lapsen oletettu sukupuoli vaikuttaa myös siihen, miten lapselle puhutaan”. Pojat saavat yleensä päiväkodissa enemmän kehuja, mutta sen lisäksi

heitä myös nuhdellaan useammin [1]. Lisäksi esimerkiksi kehujen aiheet ovat sukupuolittuneita; tytöt saavat kehuja auttamisesta ja heidän ulkonäöstään, kun taas pojat saavat kehuja heidän toiminnastaan tai persoonastaan [1]. Esiin nousee myös se, kuinka vanhempien kanssa käytävissä, lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa koskevilla keskusteluilla sukupuolta tuotetaan puheessa: lasten käytöstä saatetaan usein tulkita sukupuolen kautta [9].

Sukupuolittunut ja yleistävä puhe jakaa lapsia sukupuolensa mukaisesti eri luokkiin ja rikkoo ainutlaatuisuutta [21]. Sukupuolinormittava puhe myös esimerkiksi kaventaa lasten osallisuutta ja toimijuutta leikissä [5]. Kasvattajien tulisikin onnistua arvioimaan kriittisesti, millaisia sukupuolimalleja he omalla puheellaan tuottavat [14]. Kasvattajan tulee pohtia omia tavoitteitaan, kun hän puhuttelee lapsia poikina ja tyttöinä; kasvattaja voi miettiä esimerkiksi, että palveleeko hänen toimintatapansa jokaista lasta [14]. Kasvattaja pystyy kuitenkin käyttämään valtaansa myös hyvään. Kasvattaja voi lasten kanssa keskustelemalla luoda avointa ja hyväksyvää ilmapiiiriä: keskustelua voi käydä esimerkiksi sukupuolen moninaisuudesta [11].

4.7.2 Toimintaympäristö

Sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa tulee kiinnittää huomiota siihen, millaisia varhaiskasvatuksen fyysinen ympäristö, esillä olevat kuvat sekä muut resurssit ovat [20]. Sukupuoli on läsnä päiväkodissa esimerkiksi tiloissa ja leikeissä [16]. Aineistosta ilmenee, että tutkimukset osoittavat juuri aikuisten sisustamien sekä järjestämien leikkitilojen olevan osana luomassa epätasa-arvoisuutta lasten arkeen [1]. Päiväkodin tilojen, leikkivälineiden sekä leikkipaikkojen perusteellisella suunnittelulla on mahdollista purkaa sukupuolittuneita käytäntöjä [25]. Myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että oppimisympäristöjä tulee suunnitella yhdenvertaisuuden ja sukupuolen tasa-arvon näkökulmista, jotta sukupuolistereotyyppien purkamisen on mahdollista [25; Opetushallitus, 2022].

Varhaiskasvatuksessa käytössä ja esillä olevia materiaaleja tulisi pystyä tarkastelemaan siitä näkökulmasta, että millaisia malleja ne lapsille välittävät [14]. Esimerkiksi päiväkodin väri maailmaa, leikkivälineitä sekä lasten kirjallisuutta on tärkeää havainnoida pohtien, miten sukupuoliroolit ja sukupuoli- sekä heteronormatiivisuus niissä esiintyvät [5]. Yhdessä lähteessä [22] ohjataan tarkkailemaan esimerkiksi pihatiloja katsomalla ohjaavatko ympäristö ja välineet lapsia jakaantumaan sukupuolittuneesti: *onko leikkimökki stereotyyppisen tyttömäisesti sisustettu? Entä ovatko pojat valloittaneet jonkun tietyn osan tai alueen pihalta kuten kiipeilytelineet?* Leikkitilojen ja oppimisympäristöjen tulisi kannustaa kaikkia lapsia osallistumaan toimintaan.

[22.] Vain yhdessä lähteessä [15] ehdotetaan sukupuolineutraalien leikkivälineiden hyödyntämistä varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä. Materiaalien ominaisuuksien lisäksi on hyvä myös varmistaa, että kaikilla lapsilla on yhtäläiset mahdollisuudet käyttää kaikkia materiaaleja, jotta voidaan välttää lasten maailmojen jakautuneisuutta ja rajautuneisuutta [15].

Myös esimerkiksi lastenkirjoissa, -loruissa ja -lauluissa sekä lapsille suunnatuissa tv-ohjelmissa ja peleissä esiintyy sukupuolen kahtiajakoa [7]. Monissa loruissa, lauluissa ja saduissa kuvailaan naisia hoivaaviksi sekä heikoiksi ja miehiä vahvoiksi; esimerkiksi perinteisissä saduissa prinssi pelastaa prinsessan [25]. Mutta vaikka monet perinteiset loru- ja laululeikit sekä sadut tuottavat sukupuolen kahtiajakoa ja sukupuolistavia malleja, ei niitä silti tarvitse täysin kieltää tai hävittää varhaiskasvatuksen ympäristöstä [25]. Tällaiset sadut, lorut, laulut ja leikit voivat toimia hyvänä pohjana keskustelulle sukupuolistavista käytännöistä, joita voidaan yhdessä käsitellä [25]. Kuten Kalliokoski (2018, s. 25) toteaa: “lasten kanssa voi esimerkiksi pohtia vaihtoehtoisia rooleja lastensatujen hahmoille sekä satujen ratkaisuille tai keksiä kokonaan uusia”.

5 Pohdinta ja johtopäätökset

Tässä kandidaatintutkielmassa tutkin, miten sukupuolisensitiivistä kasvatusta määritellään varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa. Tarkoitukseni oli myös eritellä sukupuolisensitiivisen kasvatuksen keskeisiä piirteitä. Seuraavaksi kerron tutkimustuloksiin liittyvästä pohdinnasta ja johtopäätöksistä. Sen jälkeen tarkastelen vielä tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta.

5.1 Tutkimustulosten pohdintaa ja johtopäätökset

Tutkimusaineistossa korostui seitsemän aihealuetta, joiden kautta sukupuolisensitiivistä kasvatusta määriteltiin. Sukupuolisensitiivinen kasvatusta muotoutui tavaksi ymmärtää sukupuoli (luku 4.1), sukupuoleen liittyvien normien ja oletusten tunnistamiseksi (luku 4.2), lapsen yksilölliseksi kohtaamiseksi (luku 4.3) sekä kasvattajan kautta toteutuvaksi kokonaisuudeksi (luku 4.4). Tutkimusaineistossa määrittyivät myös sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tavoitteet (luku 4.5), potentiaalisuus ja hyödyt (luku 4.6) sekä ulottuvuudet (luku 4.7). Tutkimustulokset osoittavat, että sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle löytyy varhaiskasvatuksen tutkimuskirjallisuudessa monenlaisia määritelmiä, joissa painottuu vaihtelevasti nämä listaamani aihealueet.

Muutamissa aineiston lähteissä todetaankin, että sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta ei valitse mitään yhtenäistä ja yleispätevää määritelmää tai käsitystä siitä, mitä se käytännössä tarkoittaa (Karlson & Simonsson, 2011; Josephidou, 2020; Eskelinen & Itäkare, 2020). Sen sijaan Eskelinen ja Itäkare (2020) kuvailevat sukupuolisensitiivisessä kasvatuksessa olevan kyse "opettajien ja kasvatusyhteisöjen laaja-alaisesta pedagogisesta osaamisesta ja didaktisista valinnoista edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa." Myös Karlson ja Simonsson (2011) kuvailevat sukupuolisensitiivisyyttä laajempaan kokonaisuuteen, johon sisältyy ajatuksia ja pedagogiikkaa, joilla tavoitellaan tasa-arvoa. Tutkimustulokset myötäilevät tätä linjaa ja ne osoittavat, että sukupuolisensitiivinen kasvatusta rakentuu laaja-alaiseksi kokonaisuudeksi.

Sukupuolisensitiivisyyttä kuvaillaan tutkimustuloksissa muun muassa taidoksi, kyvyksi, herkkyydeksi, tavaksi kohdata lapset sekä toiminnan kriittiseksi tarkasteluksi. Vaikka sukupuolisensitiivisestä kasvatuksesta ei vallitse tutkimustulosten perusteella yhtä yhtenäistä ja selkeää määritelmää, yksi merkittävä yhteinen tekijä tutkimustuloksista kuitenkin löytyy: kasvattajan merkitys sukupuolisensitiivisen kasvatuksen toteutumisessa. Sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen kuuluu kasvattajan ymmärrys sukupuolesta (luku 4.1), sukupuoleen liittyvien normien ja

oletusten tunnistamista (luku 4.2) sekä lasten kohtaamista yksilöinä (luku 4.4). Myös sukupuolisensitiivisen kasvatuksen ulottuvuudet (luku 4.7) ovat yhteyksissä kasvattajaan ja tämän toimintaan: sukupuolisensitiivinen kasvatustoteutus kasvatetaan puheen ja toiminnan (luku 4.7.1) sekä kasvattajan rakentaman toimintaympäristön (luku 4.7.2) kautta.

Sukupuolisensitiivinen kasvatustoteutus osoittautuu tutkimuksessa riippuvaiseksi kasvattajasta; tutkimustulokset osoittavat, että sukupuolisensitiivisen kasvatustoteutumisen vaatimukset kasvattajalta laajaa teoreettista tietoutta sekä tietotaitoa ja osaamista, sillä sukupuolisensitiivinen kasvatustoteutus ilmenee perustuvan kasvattajan toimintaan ja ajatustyöskentelyyn. Myös kasvattajan kiinnostuksella ja motivaatiolla on merkitystä sukupuolisensitiivisen kasvatustoteutumisen kannalta. Tulokset osoittavat, että sukupuolisensitiivinen kasvatustoteutus vaatii kasvattajalta paljon ja siihen sisältyy myös arvojen ja ajattelun sisäistämistä, mikä voi vaatia kasvattajalta muuttamista.

Tutkimustulokset herättävät minut pohtimaan kasvattajan roolia ja tärkeyttä sukupuolisensitiivisen kasvatustoteutumisen kannalta sekä sitä, miten niukasti tämänhetkisessä varhaiskasvatustoteutumisen koulutuksessa käsitellään sukupuolisensitiivistä kasvatustoteutusta. Omiin varhaiskasvatustoteutumisen opettajan kandidaattiopintoihini on sisällynyt pakollisten kurssien myötä sukupuolisensitiiviseen kasvatustoteutumiseen tutustumista yhden luennon verran eli noin 90 minuutin ajan. Tämä luento on voinut olla vasta pintaraapaisu sukupuolisensitiivisestä kasvatustoteutuksesta, joka tämän ja aiemman tutkimuksen mukaan osoittautuu laaja-alaiseksi kokonaisuudeksi. Eskelinen ja Itäkare (2020) huomauttavatkin, kuinka varhaiskasvatustoteutumisen opettajien yliopistolliseen koulutukseen ei ”vieläkään välttämättä kuulu yhtäkään opintojaksoa sukupuolisensitiivisestä varhaiskasvatustoteutuksesta, tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta”.

Myös Alasaari ja Katainen (2016) toteavat, että ”nykyisellä koulutuksen määrällä varhaiskasvatustoteutumisen ammattilaisten osaamista sukupuolisensitiivisyyden alueella ei voida taata”. Alasaari ja Katainen (2016) sekä Eskelinen ja Itäkare (2020) mainitsevat, että täydennyskoulutustoteutumisen aiheen tiimoilla on tarvetta. Varhaiskasvatustoteutumisen asiantuntijat tarvitsevat täydennyskoulutustoteutumista tasa-arvotyöstä ja sukupuolisensitiivisestä pedagogiikasta niin yliopistoissa, hallinnossa kuin kentälläkin (Eskelinen & Itäkare, 2020). On ristiriitaista, että sukupuolisensitiivinen kasvatustoteutus kasvatetaan kautta toteutuva laaja-alainen kokonaisuus, mutta kuitenkin varhaiskasvatustoteutumisen koulutukseen ei sisälly ainakaan vielä juurikaan aiheeseen liittyvää koulutustoteutusta.

5.2 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta käyttämieni lähteiden luotettavuus on ensisijaisen tärkeää, sillä tämä tutkielma rakentuu kirjallisuuskatsauksena niiden varaan. Hyvä lähdekokoelma on ensisijaisen tärkeää tutkielman teossa; Valli (2018) toteaa, että hyvää tutkimusta ei saada aikaan ilman hyvää aineistoa. Hän korostaa, että tutkimusta aloitettaessa tulee varmistaa, että saa käyttöönsä riittävän hyvän aineiston (Valli, 2018). Pysin valikoimaan yleisesti luotettaviksi luokiteltuja lähdemateriaaleja; lähteitä etsiessäni ja valitessani huomioin vain vertaisarvioitua artikkelit sekä alan asiantuntijoiden kirjoittamat kirjat.

Sen lisäksi, että varmistin lähteideni olevan luotettavia, otin myös huomioon oman ajatustyöskentelyni merkityksen tutkimusaineiston tarkastelussa sekä tulkitsemisessä. Tavoittelin tutkimuksen eettisyyden sekä luotettavuuden täyttymistä sillä, että tähtäsin tietoisesti kaikissa tutkielman tekovaiheissa objektiiviseen sekä kriittiseen ajattelutyöskentelyyn. Myönnän sen, että ihminen ei ole koskaan täysin vapaa omista ennakkoluuloistaan. Myös tutkijan havaintoihin vaikuttavat muun muassa hänen esitietonsa ja ymmärryksensä ilmiöstä sekä hänen tarpeensa ja mielenkiintonsa; esiymmärryksen pohjalta esimerkiksi näemme aina havainnon jonain (Valli, 2018). Tavoittelin tämän tietoista huomiointia tutkimuksen jokaisessa vaiheessa.

Jo tiedonhaussa sekä lähteiden läpikäynnissä pyrin tietoiseen havaintojen tekemiseen, koaamiseen, erittelyyn, yhdistelyyn sekä tulkitsemiseen, sillä ellen toimisi näin, tieteellisen tutkimuksen ja ilmiöiden kokonaisvaltainen tarkastelu ei ole mahdollista (Valli, 2018). Vaikka kuvaileva kirjallisuuskatsaus oli metodina minulle suhteellisen vieras, koen onnistuneeni toteuttamaan tutkimuksen ottaen huomioon tieteen metodille asetettavat yleiset vaatimukset, joita ovat julkisuus, kriittisyys, itsekorjaavuus ja objektiivisuus (Salminen, 2011).

Lähteet

- Alasaari, N. & Katainen, R. (2016). *Selvitys sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa*. Raportteja ja muistioita 2016:36. Sosiaali- ja terveysministeriö. ISBN: 978-952-00-3820-5
- Eskelinen, M. & Itäkare, S. (2020). "Pidetään huolta ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja": tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 9(2), 197–229. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202101131230>
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. Kariston Kirjapaino Oy.
- Huuska, M. & Karvinen, M. (2012). Persoona on aina enemmän kuin sukupuoli. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 31–53). PS-kustannus.
- Jauhiainen, A., Kovalainen, P. & Laiho, A. (2012). "Työsarkaa riittää" opiskelijoiden käsityksiä ja kokemuksia sukupuolesta, tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa. Painosalama Oy.
- Josephidou, J. (2020). A gendered contribution to play? Perceptions of Early Childhood Education and Care (ECEC) practitioners in England on how their gender influences their approaches to play. *Early Years: An international research journal*, 40(1), 95–108. DOI: 10.1080/09575146.2019.1655713
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M., Kajander, V. (2015). *Tasa-arvotyö on taitolaji: Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Opetushallitus. ISBN 978-952-13-6242-2
- Kalliokoski, H. (2018). Sukupuolisensitiivinen kasvatusta ja leikin mahdollisuudet. Teoksessa Kangas, J. & Fonsen, E. (toim.) *Leikin ammattilaiset. Leikki ilmiönä ja varhaiskasvatuksen toimintamuotona*. (s. 21–34). Opettajankoulutuslaitoksen muut julkaisut. Helsingin yliopisto.
- Kankkunen, H. & Takala, O. 2016. Varhaiskasvatusta rinnalla kulkijana. Teoksessa Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. (toim.) *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (s. 186–196). Kustannus Oy Duodecim.
- Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. (2020). *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia*. Gaudeamus.

- Karlson, I. & Simonsson, M. (2011). A Question of Gender-Sensitive Pedagogy: Discourses in Pedagogical Guidelines. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 12(3), 274–283, DOI: 10.2304/ciec.2011.12.3.274
- Katainen, R. (2015). *Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa: Kouluttajan opas*. Naisasia-liitto Unioni ry. ISBN: 978-952-93-5555-6
- Katainen, R. (2016). Tasa-arvo alkaa päiväkodista. Teoksessa Juntumaa, I., Korkea-aho, J., Meriläinen, R., Moisio, E. & Nuorgam, E. (toim.). *Kaikki tasan!* (s. 87–90). Into Kustannus Oy.
- Koivula, M., Siippainen, A., Eerola-Pennanen, P. (2017). *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Vastapaino.
- Lehtonen, J. (2010). ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi”: Heteronormatiivisuus eri koulutusasteilla. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani. *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. (s. 87–110). PS-kustannus.
- Leinonen, E. (2015). *Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt – sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen*. Painotalo Seiska. ISBN 951-42-7787-2
- Lindström, J., Kukkonen, S., Rahikainen, J. & Rainto, S. (2022). *Sukupuolisensitiivisyyttä modernissa kasvatuksessa*. Oamk Journal 93/2022. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe2022061646979>
- Opetushallitus. (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Hansaprint Oy.
- Paumo, M. (2012). Totuttujen toimintamallien tiedostaminen. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 141–157). PS-kustannus.
- Pennanen, J. (2016). Sukupuoli olennaisesti kiisteltynä käsitteenä. Teoksessa Moisio, O-P., Reuter, M., Rolin, K. & Tuominen, M. *Sukupuoli ja filosofia*. (s. 29–42). Jyväskylän yliopisto.
- Robinson, K. & Diaz, C. J. (2006). *Diversity and Difference in Early Childhood Education: Issues for Theory and Practice*. Open University Press. ISBN 0335216838
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopisto.
- Saloheimo, A. (2016). Äijätyttöjä ja prinsessapoikia. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (s. 147–157). Helsinki: Duodecim.
- Samyukta, S. (2019). *India's Policy on Early Childhood Education: Lessons for a Gender-Transformative Early Childhood in India*. Center for Universal Education at Brookings.

- Siippainen, A. (2022). Sukupuoli ja ikä. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus*. (s. 207–220). Vastapaino.
- Siljander, P. (2014). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Vastapaino.
- Sundgren, E. (2014). Rasismi ja seksismi pois koulutuksesta ja koulutuksella. *Aikuiskasvatus*, 34(4), 280–286. DOI: 10.33336/aik.94108
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T. & Tani, S. *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. (s. 25–37). PS-kustannus.
- Teräs, L. (2005). Millainen on tyttö tai poika – sukupuolistereotyyppien vaikutus minäkäsitykseen ja tasa-arvoon. Teoksessa E. Leinonen (Toim.) *Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt – sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen*. (57–67). Painotalo Seiska. ISBN 951-42-7787-2
- THL. (22.12.2022). Tasa-arvosanasto. Haettu 3.3.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>.
- Valli, R. (toim.). (2018). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (5. uud. ja täyd. p.). PS-kustannus.
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Annettu Helsingissä 13.7.2018. Haettu 3.3.2023 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>.
- Vilkka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. PS-kustannus. ISBN: 978-952-03-1533-7
- Warin, J. & Adriany, V. (2015). Gender flexible pedagogy in early childhood education. *Journal of Gender Studies*, 26(4), 375–386. DOI: 10.1080/09589236.2015.1105738
- Warin, J. & Price, D. (2020). Transgender awareness in early years education (EYE): ‘we haven’t got any of those here’. *Early Years*, 40(1), 140–154. DOI: 10.1080/09575146.2019.1703174
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). Sukupuolituneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 15–29). PS-kustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012a). Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatuspedagogiikka. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 177–185). PS-kustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012b). Tasa-arvo ja sukupuoli varhaiskasvatuksen opetus- ja toimintasuunnitelmissa. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 55–62). PS-kustannus.

- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012c). Suunnittelu tasa-arvoisen varhaiskasvatuksen pohjana. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 189–192). PS-kustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2020). Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. *Varhaiskasvatuksen käsikirja* (5., uudistettu painos). (s. 281–293). PS-kustannus.